

151. évfolyam (2017) | 6. szám

SZÁZADOK

A Magyar Történelmi Társulat folyóirata

Az alapítás éve
1867

Főszerkesztő:
Frank Tibor

Felelős szerkesztő:
Simon Anita

Szerkesztőség:
Csukovits Enikő, Eiler Ferenc, Hegedűs István,
Kenyeres István, Toma Katalin, Völgyesi Orsolya

SZÁZADOK
www.szazadok.hu

A Magyar Történelmi Társulat folyóirata
Szerkesztőség: H-1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. B. épület V. emelet 511.
Telefon: (+36) 1 224 67 00 / 4637 mellék
E mail: szerkesztoseg@szazadok.hu
151. évfolyam 2017. 6. szám

Szerkesztőbizottság:

Vojtech Dangel, Robert John Weston Evans, Fodor Pál, Földes György, Gecsényi Lajos,
Gyarmati György, Hermann Róbert, Horn Ildikó, Izsák Lajos, Kövér György, Orosz István,
Pál Judit, Pálffy Géza, Rainer M. János, Romsics Ignác, Szakály Sándor, Varga Zsuzsanna,
Veszprémy László, Vonyó József, Zakar Péter, Zsoldos Attila

Olvasószerkesztő:
Somogyi Gréta

Tördelés, nyomdai előkészítés: ElektroPress
www.elektropress.hu

Nyomás, kötészet: Prime Rate
www.primerate.hu

ISSN 0039–8098

TARTALOMJEGYZÉK

A KIEGYEZÉS 150 ÉV MÚLTÁN – JELKÉPEK, CEREMÓNIAK ÉS EMLÉKEZETEK

<i>Cieger András</i> : Bevezető	1197
<i>Manhercz Orsolya</i> : Trónbeszéd korona nélkül?	1199
<i>M. Lovas Krisztina</i> : Ki mire emlékezett március 15-én a dualizmus korában? Az ünnepségek alakulása az aktuális politikai konfliktusok tükrében.....	1223
<i>Cieger András</i> : Deák Ferenc írásban és képben. Miként ábrázolható a kiegyezés?	1247
<i>Miru György</i> : A nemzet emlékezik, Kossuth emlékeztet, születésének 80. évfordulóján	1269

TANULMÁNYOK

<i>Bollók Ádám</i> : A <i>De administrando imperio</i> és keletkezésének kora az újabb kutatások tükrében	1291
<i>Dénes Iván Zoltán</i> : Az igazolási eljárástól a nyugdíjazásig. Marczali Henrik eltávolítása az egyetemről (1919–1924)	1333

MŰHELY

<i>László Andor</i> : A kiegyezés történeti párhuzamai a kortárs historiográfiában. A kiegyezés történeti mintázata	1363
--	------

KRÓNIKA

<i>Balogh Ádám</i> : Megosztó kompromisszum – Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából. Nemzetközi konferencia. Budapest, 2017. szeptember 26.	1381
<i>Incze János</i> : Konferencia Fügedi Erik (1916–1992) születésének 100. évfordulóján....	1387
<i>Horváth Terézia – Kanász Viktor</i> : Emlékkonferencia Borsa Iván (1917–2006) születésének centenáriumián.....	1393

TÖRTÉNETI IRODALOM

<i>Christian Steppan</i> : Aktuere am Fremden Hof. Herrscherrepräsentation und politische Kommunikation kaiserlicher Gesandter am russischen Hof (1720–1730) (<i>Kökényesi Zsolt</i>)	1397
Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867. III. Abteilung: Das Ministerium Buol-Schauenstein. Band 7. (<i>Deák Ágnes</i>)	1400
<i>Csunderlik Péter</i> : Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története (1908–1919) (<i>Kerepeszki Róbert</i>)	1403
Sallay Gergely – Törös István (szerk.): A Nagy Háború öröksége (<i>Prohászka László</i>)	1406
ifj. Bertényi Iván – Boka László – Katona Anikó (szerk.): Propaganda – politika, hétköznapi élet és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban (<i>Kincses Katalin Mária</i>)	1407
Kolontári Attila – Seres Attila (szerk.): A Komintern „védőszárnyai” alatt. Orosz levéltári iratok Rákosi Mátyás börtönéveiről 1925–1940. (<i>Hornyak Árpád</i>)	1410
<i>Széchenyi Ágnes</i> : Pályaképek. Művelődéstörténeti metszetek a 20. századból (<i>Pritz Pál</i>)	1413
A szuezi válság és Magyarország – 1956 (<i>Gecsényi Lajos</i>)	1416
<i>Pritz Pál</i> : A relativizálás elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág – Újabb tanulmányok (<i>Eöry Áron</i>)	1419
E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI	1423

György írásait kézbe vennünk. Horváth Zoltán annak idején az uralkodó sematikus felfogással szemben joggal mutatott rá az általa második reformnemzedéknek nevezett szűk értelmiségi elit modern Magyarországot akaró erőfeszítéseire. Ám Tisza István Magyarországa a Horváth Zoltán által sugalltnál jobban teljesített, az általa előtérbe állított polgári radikálisok pedig messze nem tudtak az első reformnemzedékhez hasonló társadalmi erővé válni. Ebben döntő szerepe volt a Társadalomtudományi Társaságban 1906-ban bekövetkezett szakadásnak. Ez után derült ki igazán, hogy a rendszert váltani akarók szinte kizárólag frissen asszimilált zsidók. Elszigeteltségüket jelentős részben a tehetős hazai zsidóság túlnyomó hányada velük szembeni ellenszenvének köszönheték. Mert azok vagy az uralkodó dzsentri mentalitáshoz törleszkedve kifejezetten jól érezték magukat Tisza István liberális rendszerében, vagy – ezt döntően Vázsonyi Vilmos életútja, Jászival való gyűlölködésük példázza – a rendszeren belül keresték a jobbítás lehetőségeit. Lesznai Anna, alias Moscovitz Amália 2015-ben a *Múlt és Jövő* által ismét kiadott (1966 az első kiadás éve) *Kezdetben volt a kert* című impozáns terjedelmű kulcsregénye művészi tablója mindennek.

A kötettel szembeni kifogások még tovább sorjáztathatóak lennének, ám a lényeg az, hogy a latban az értékek nyomnak többet. Szintén pozitívum, hogy a nevekben is imponálóan gazdag munkát gondos névmutató zárja.

Pritz Pál

A SZUEZI VÁLSÁG ÉS MAGYARORSZÁG – 1956.

Tanulmányok

Szerk. Újváry Gábor

Veritas – Magyar Napló, Bp. 2017. 148 oldal

A SZUEZI VÁLSÁG ÉS MAGYARORSZÁG – 1956.

Diplomáciai iratok az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc,
illetve a szuezi válság történetéhez

Összeáll., bev. Sáringer János

Veritas – Magyar Napló, Bp. 2017. 470 oldal

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc vérbe fojtására október/november fordulóján indított szovjet agresszió és az Egyiptom ellen a szuezi csatornaövezet megszállására indított angol–francia–izraeli támadás időpontjának egybeesése, következményeinek egymásra hatása évtizedek óta foglalkoztatja a történészeket. A nemzetközi szakirodalomban a kilencvenes években a fokozatosan szabadabbá váló levéltári források, a politikusi emlékiratok felhasználásával mind több és több szerző szentelt figyelmet a Suez és Magyarország párhuzamból felmerülő kérdések – legalább érintőleges – vizsgálatának. Idehaza az '56-os Intézet évkönyveiben megjelent tanulmányok, majd 1999-ben Denis Lefebvre-nek *A szuezi ügy* címmel az Osiris Kiadónál megjelent kötete, benne a francia–magyar kapcsolatok szakavatott kutatójának, Kecskés D. Gusztávnak az utószavával, a korszak nemzetközi viszonyait idehaza elsők között feldolgozó Békés Csaba írásai, a szegedi egyetemen 2006-ban a témáról szervezett konferencia előadásai mind szélesebb aspektusban ábrázolták az eseményeket, felhasználva a témára vonatkozó, szerénynek mondható hazai forrásbázist is. Tény, hogy a csupán jelzésként említett munkák, ha meg is fogalmazták a szuezi akció

elindítása és a szovjet pártvezetésnek a forradalmi Magyarország elleni támadásra kiadott parancsa közötti valóságnak tűnő, vagy feltételezett összefüggések lehetőségeit, megalapozottan dokumentált választ nem tudtak adni. Ily módon a „szuezi ügy” és annak kihatásai változatlan aktualitással bírnak a történeti vizsgálódás számára. Azaz máris igennel válaszolhatunk arra a kérdésre, hogy indokolt volt-e a magyar forradalom 60. évfordulójához kapcsolva a Veritas Történetkutató Intézet által rendezett konferencia előadásainak kiadása, melyek középpontjában változatlanul ez a kérdés állt. Annál is inkább indokolt volt a döntés, mert az előadók/szerzők felkérésénél, a témák kiválasztásánál a szervezők sokrétűségre és sokszínűségre törekedtek, és ezzel jól sikerült körképet adnak a szuezi és a magyar krízis nemzetközi beágyazottságára vonatkozó kutatások jelenlegi állásáról, az eltérő, olykor markánsan szembenálló nézetekről.

A hat tanulmányból, két esszéből, egy visszaemlékezésből és egy (a tematikához áttételesen kapcsolódó) forráselemzésből álló kötetben korábbi kutatásaikra támaszkodva Kecskés D. Gusztáv és J. Nagy László foglalták össze a két válságot meghatározó történéseket, megalapozva ezzel konferencia (és a kötet) gondolatmenetét. Ezt jól egészíti ki Kovács Tamás írása (Szuez látképe Tel-Avivból), ami Izrael Állam történetének és a háborúban játszott szerepének bemutatásával teszi kerekké a „szuezi ügyet”. Egedy Gergely üdvözlendő tematikai „újítással” Eden angol miniszterelnök memoárjában vette nagyító alá a szuezi eseményekről írottakat. Konklúzióként a politikus (számomra eltűzöttnek tűnő) erkölcsi és politikai felelősségét hangsúlyozza a válság kezelésében, a nyugati világ egységének megbontásában való részvételben és ezzel a Szovjetunióval szembeni közös fellépés esélyeinek csökkentésében. A téma eddigi kutatása során még soha nem kerültek feldolgozásra egyiptomi külügyi források, amit most szakirodalmi kontextusba ágyazva Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed Al-Naggar pótol, amikor budapesti, moszkvai és belgrádi diplomáciai jelentéseket értékel és ismertet. Ezek fényében vont le következtetéseket az angol–francia–izraeli invázió és a magyar események közötti összefüggésekre. Teljesen más műfajban, ritkán adódó lehetőséggel, ezt a történeti elemzést színes képpel egészíti ki az *Esti Budapest* című napilap egykori tudósítójának, a Párizsban élő André Farkasnak a visszaemlékezése. Farkas hónapokat töltött a háború előtti hónapokban Egyiptomban, így láthatta nemcsak az ottani magyar külképviselet munkáját, de az egyiptomi élet mindennapjait is.

A részletes szaktanulmányok sorát Sáringer János írása zárja, amely logikus összefüggésben tekinti át a történések sorát a világpolitikában az ötvenes években lezajlott változásoktól, a Gamel Abdel Nasszer hatalomra kerülésével bekövetkezett új egyiptomi politikai irányvonaltól kezdve a szuezi csatorna államosításából következő eseményeken át a háború nyomán bekövetkezett közel-keleti erőltetődásokig. Tanulmányának fontos záróeleme, hogy (a recenzens megítélése szerint) reális választ ad a központi vitakérdésre: volt-e közvetlen összefüggés a két válság között? Érdemes ezt idézni. „A Sévres-ben 1956. október 23–24-én lezajlott brit–francia–izraeli tárgyalásokon szóba kerülhettek a Magyarországon zajló események, amelyek azonban nem befolyásolták az izraeli támadás időpontját. A magyarországi beavatkozással kapcsolatos Kremlben zajló vitára és Hruscsov döntésének végkimenetelére a források szerint közvetlenül nem hatott a szuezi krízis. Sokkal inkább az, hogy a magyar kormányok október végétől nem tudtak úrrá lenni az eseményeken, amelyek a többpártrendszer létrejötte felé mutattak. A kilépés a Varsói Szerződésből és a semlegesség deklarálása pedig szembement a hidegháborús érdekszférendszer játékszabályaival” (121.).

A kötet két esszé típusú írásában Francois David eredetileg angol nyelvű cikke (kár, hogy nem közölték az eredeti munka bibliográfiai adatait) a csatorna államosítása nyomán kialakult nagyhatalmi konfliktusról és ennek kihatásairól értekezik, Jeszenszky Géza pedig a gyakran felbukkanó érzelmi alapokon nyugvó kérdést – cserben hagyta-e Magyarországot a Nyugat 1956-ban?

– boncolgatja. Kétségtelenül igaza van abban, hogy ezt a történelmi valóság alapján aligha lehet megválaszolni, így nem marad más lehetőség, mint a virtuális erkölcsi felelősség boncolgatása.

A kettős válság eseménysorában a magyar tragédiához kapcsolódik Zinner Tibor forráselemzése, aki a Mindszenty József életére vonatkozó sok éves kutatásai apró részeként a bíborosnak az amerikai követségben eltöltött években (1956–1963 között) útjára indított 80 leveléből elemzi a forradalom és szabadságharc eseményeit érintő írásait. Hangsúlyozza, hogy valamennyi levél markánsan tükrözi a bíboros-prímás következetes politikai és erkölcsi felfogását a kommunista rendszerről, a forradalmat követő terrorról, nem egyszer a hivatalos amerikai politikáról. Talán nem is volt véletlen, hogy levelei válasz nélkül maradtak.

Elvben szorosan kapcsolódik a konferenciakötethez a vele egy időben megjelent forráskiadvány, amely részben hasonló a forradalom eseményeiről és azok utóéletéről a külföldi levéltárak dokumentumaiból készült korábban publikált összeállításokhoz. Jelen esetben, a Veritas Intézet nemzetközi kapcsolatainak köszönhetően, a szuezi háborúra fókuszáló egyiptomi forrásokból válogatott a szerkesztő, miközben bőven élt a magyar külügyi irattárnak az 1956-os év eseményeit szélesebb spektrumban tükröző (és mindeddig ismeretlen) anyagának kínálatával is, amivel sikeresen gazdagította a nem mindig releváns diplomáciai jelentések kínálatát. Ezek közé sorolhatjuk a kairói követség három időrendi összefoglalóját a szuezi válsággal kapcsolatos eseményekről (33., 46., 83. 1956 július-október), a Külügyminisztérium és a New York-i magyar ENSZ képviselő közötti táviratváltásokat és telexüzeneteket (54., 57–60.; 1956. november 1–3.), illetve szorosan a témához illeszkedően a kairói követség jelentéseit a forradalom egyiptomi visszhangjáról és a csatornaháborúról (80–82., 1956. december 7.).

Természetesen a 97 dokumentum igazi újdonsága az a 27 egyiptomi forrás, amelyek között olvashatjuk Nasszer beszédét az államosítás bejelentésekor (18.), a háború idején (56.), az elnöknek az államosításról tartott nemzetközi sajtótájékoztatójáról készült feljegyzést (27.), az egyiptomi diplomaták jelentéseit Moszkvából, Washingtonból, Pekingből, Belgrádból, Új-Delhiből a háború kiváltotta reflexiókról. Külön csoportot képeznek az 1956 tavaszán Budapestre érkezett egyiptomi követ Náfé Záde beszámoló (68., 74., 85., 90.) a magyarországi eseményekről, annak ellenére, hogy a diplomata csak fokozatosan ismerte ki magát a hazai viszonyokban. A jelentéseket a szerkesztő részletes jegyzetekkel korrigálta és egészítette ki, ám ezekből sajnos kimaradt Záde személyének bemutatása, ami a róla alkotott képet teljessé tette volna.

A forrásokat angolul és arabul is közölt „bevezető szerkesztői megjegyzések” foglalják keretbe, amelyek kitűnő képet adnak a magyar külügyminisztérium korabeli szervezetéről, röviden felvázolják az egyiptomi külügy struktúráját, a szakirodalom alapján összefoglalják a nemzetközi viszonyokat, a magyarországi fejlődést 1953 után, a közel-keleti helyzetet a szuezi támadás előtt és bemutatják, miként látják az egyiptomiak a magyar forradalmat. Miközben elismerésre méltó módon részletes jegyzetekben szólnak valamennyi megemléített eseményről és közéleti személyről, néhány kisebb jelentőségű beosztásban működő diplomatáról láthatóan nem sikerült információkat szerezni (Záde követet már említettük, de ez történt Szabó Jánossal, a magyar ENSZ képviselő tanácsosával, bizonyos Harry Corn amerikai elemzővel). Mindezt csak tovább bonyolítja, hogy nem készült névmutató, ami sokat segített volna a tájékozódásban. Ehhez kapcsolódva csupán a jobbító szándék mondatja a recenzenssel, hogy célszerű lett volna a levéltári források jegyzékében a számkódokat feloldani, s így tudatni, hogy melyik anyag milyen szervezeti struktúrához tartozik.

Gecsenyi Lajos